

**МОДЕЛЬ МАЙБУТНЬОГО В “ЧУДОВОМУ НОВОМУ СВІТІ”
ОЛДОСА ГАКСЛІ ТА СВІТОВИХ АНТИУТОПІЯХ**

УДК 821.111.311.9

*Галина Сабат, доктор філологічних наук, професор кафедри світової літератури та славістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

**МОДЕЛЬ МАЙБУТНЬОГО В “ЧУДОВОМУ НОВОМУ СВІТІ”
ОЛДОСА ГАКСЛІ ТА СВІТОВИХ АНТИУТОПІЯХ**

У статті аналізується уявлення О. Гакслі про майбутнє людства (яким буде рівень способів життя суспільства, його мораль, ідеологія, побут, наука, культура), простежено спільні риси в баченні майбутнього О. Гакслі, утопістами й антиутопістами. Особливий тип художньої цілісності виявлений на жанротворчих рівнях сюжетно-проблемної, композиційної організації твору, еволюції образів героїв, зображально-стильової єдності у порівняльному зіставленні з класичними утопіями та антиутопіями.

Ключові слова: утопія, антиутопія, роман, жанр, людина, майбутнє.

Літ. 4.

*Галина Сабат, доктор филологических наук, профессор кафедры мировой литературы и славистики
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко*

**МОДЕЛЬ БУДУЩЕГО В “ДИВНОМ НОВОМ МИРЕ”
ОЛДОСА ХАКСЛИ И МИРОВЫХ АНТИУТОПІЯХ**

В статье анализируется представления О. Хаксли о будущем человечества (каким будет уровень и способ жизни общества, его мораль, идеология, быт, наука, культура), прослежены общие черты в видении будущего О. Хаксли, утопистами и антиутопистами. Особый тип художественной целостности выявлен на жанротворческих уровнях сюжетно-проблемной, композиционной организации произведения, эволюции героев, изобразительно-стилевого единства в сравнительном сопоставлении с классическими утопиями и антиутопиями.

Ключевые слова: утопия, антиутопия, роман, жанр, человек, будущее.

*Halina Sabat, Ph. D. (Philology), Prof., Head of the
World Literature and Slavonic Studies Department of the Philological Faculty
Drohobych I. Franko State Pedagogical University*

**THE MODEL OF THE FUTURE IN “BRAVE NEW WORD”
BY ALDOUS HUXLEY AND IN THE WORLD ANTIUTOPIA**

A. Huxley's ideas of the mankind's future (the level and the way of life of the society, its moral, ideology, conditions of life, science and culture) are analysed, and the common features A. Huxley of and utopists' and antiutopists' visions of the future are traced. A specific type of artistic integrity is revealed on the genre-creating levels of the plot – problematic compositional organization of the work, the evolution of the images of characters the expressive stylistic integrity in comparison with the classical utopias and antiutopias.

Keywords: *utopia and antiutopia, novel, genre, human, future.*

Постановка проблеми. У літературознавстві утвердилася думка, що основоположник світової антиутопії Є. Замятін. Значний внесок у розвиток антиутопії зробив Олдос Гакслі своїм романом “Чудовий новий світ” (1932), талановитим наслідуванням роману “Ми”. О. Гакслі, як і Є. Замятін, сатирично змальовує змеханізоване, бездуховне суспільство, тривожиться за людину, яку нищить раціоналізація й стандартизація. Твір О. Гакслі, як і “Ми”, не сприйняли. Критика вважала, що це не роман, а трактат або есе чи “ідея”, яку дуже легко відкинути.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю всебічного осмислення проблеми жанрової приналежності “Чудового нового світу”

О. Гакслі, його функціональної рівноваги між утопією й антиутопією, висвітлення з точки зору жанрововизначальних факторів проблематики і поетики твору. Дослідження роману передбачає розгляд його як факту мистецтва, тому кожен елемент художнього цілого оцінюється, передусім, з урахуванням літературних рис, притаманних утопії та антиутопії.

Мета статті полягає у виявленні характерних рис утопії й антиутопії у творі “Чудовий новий світ” Олдоса Гакслі, формуванні цілісного уявлення про його жанрову своєрідність. Для реалізації зазначеної мети передбачається оцінити внесок письменника в розвиток літератури про майбутнє.

В основу методології дослідження жанрової

МОДЕЛЬ МАЙБУТНЬОГО В “ЧУДОВОМУ НОВОМУ СВІТІ” ОЛДОСА ГАКСЛІ ТА СВІТОВИХ АНТИУТОПІЯХ

своєрідності роману О. Гакслі в контексті світових утопій та антиутопій лягли теоретичні положення про літературний твір як художню цілісність.

Поставлені мета та завдання роботи визначають вибір конкретних методів дослідження: контекстологічний та порівняльно-зіставний аналіз, що доповнюється елементами системного, компонентного аналізу.

Об’єктом наукового дослідження слугував роман О. Гакслі “Чудовий новий світ”. Предмет дослідження – модель майбутнього “Чудового нового світу” О. Гакслі в зіставленні з класичними антиутопіями.

Виклад основного матеріалу. Антиутопії – це трагічні твори, їх автори з жахом дивляться в майбутнє й не вірять, що які-небудь радикальні заходи можуть покращити людське суспільство. Вони вважають: не можна змінити світ, але можна уникнути катастрофічних наслідків, якщо спрямувати людство на вірний шлях. Мотив неспокою проймає кожну антиутопію. Деміурги описують суспільство, якого бояться. Авторська позиція у всіх антиутопіях однозначна: застерегти людство, змусити його осмислити згубність соціальних процесів, що ведуть його ніби до процвітання, досконалості, достатку, а насправді – до деградаційного фіналу. Антиутопія демонструє наслідки небажаного.

Цікаво трактується в антиутопістів підхід до історії. Деміурги пародіюють утопії: у громадян антиутопійних держав уявлення про минуле ідентичне утопійному. У героїв ідеальне, безпечне, щасливе, стабільне життя, а минуле малюється їм у чорному кольорі, як у “Чудовому новому світі” О. Гакслі: “бозна які хвороби, нескінченна біль, що відокремлює від людей, нестійке майбутнє, жебрацтво – усе це прирікало їх на сильні переживання. А при сильних переживаннях – причому наодинці, у безнадійній роз’єднаності й відокремленості – яка вже могла бути мова про стабільність?” [3, 51].

Тому з історією персонажі антиутопій поводяться доволіно. Тут допустима фальсифікація, перелицьовування достовірності або суцільне забуття, відмова від минулого. “Історія... – суцільна нісенітниця” [3, 45], – пише О. Гакслі про сприйняття історії громадянами Світової Держави. Усе відшліфовується, прикрашається, трактується з висоти політичних вимог партій, систем.

І утопісти, і антиутопісти звернули увагу, що для соціального суспільства характерна в основному пірамідальна структура – це умова кожного громадського ладу. Наприклад, ієрархічна піраміда в романі “1984” Дж. Орвелла така: на

вершині піраміди Старший Брат – це культ-вождь, за ним внутрішня партія, представники якої мають найвищі привілеї, далі йде зовнішня партія, для якої визначений середній рівень життя. Дж. Орвелл пише: “якщо внутрішню (партію. – Г.С.) уподібнити мозку держави, то зовнішню можна назвати руками” [2, 354]. На найнижчому шаблі знаходяться “проли”. Це – простий народ, “безсловесна маса”, яка задовольняється наймізернішим.

У “Чудовому новому світі” О. Гакслі ієрархічна піраміда структурно така ж. На її вершині обожнений культ – Форд, якому поклоняються і який незмінно, монументально статичний. Його живу, діючу роль виконує Головноуправитель Мустафа Монд. За ним ідуть дві вищі касти, розумово і фізично високо розвинуті альфа- й бета-люди. А за ними містяться нижчі касти, сформовані ще в бутлях як розумово недорозвинені, придатні лише для обмеженої, тяжкої роботи. Сірій трудовій масі притаманний низький рівень розвитку і її можна легко заспокоїти наркотичною “сомою”. Таким чином досягається стабільність й урівноваженість поведінки трудового натовпу, що сприяє зміцненню тоталітарної, деспотичної системи.

Який же спосіб життя пропонують утопісти й антиутопісти для майбутнього суспільства?

Утопісти висунули два шляхи, якими може піти суспільство. Перший – це повне розкріпачення й свобода в усьому. Другий – сувора регламентація й порядок суспільного життя.

Антиутопісти розвінчують ці концепції. Адже, якщо соціальна гармонія досягається за рахунок безмежної свободи, виникає суспільство, де “все дозволено”, і тоді повністю порушується світопорядок. Як це не парадоксально, але й тут людина не відчуває себе внутрішньо вільною, вона кинута у вир непередбаченості й анархізму. Цей шлях веде до розбрату суспільства й знищення людини.

Регламентація ж неминуче призведе до деспотизму. У таких державах виникають тоталітарні, антигуманні режими, що позбавляють людину особистої свободи, повністю контролюють не тільки її вчинки, але й свідомість, внаслідок чого вона як особистість гине. На цю модель насильницького ошчасливлення людини антиутопісти звернули найбільшу увагу.

Про те, що вже в утопізмі проростають паростки тоталітаризму, чи не вперше сказав Дж.Л. Толмон: “...утопізм припускає одночасно самовираження індивіда й абсолютну згуртованість суспільства. Це поєднання можливе

лише при умові повної згоди між індивідуумами. Але такої згоди нема. Тому, якщо ви сподіваєтесь, у вас врешті-решт нема іншого виходу, крім диктатури; індивіда слід або примусити до згоди, або інсценувати цю згоду за допомогою якогонебудь уявного плебісциту, або, нарешті, затаврувати індивіда як відступника, зрадника, підривний контрреволюційний елемент або щонебудь у цьому дусі” [4, 96].

Утопісти, мріючи всіх ошчасливити, врешті-решт повинні вдатися до насильства, щоб усіх змусити ідентично відчувати, думати, радіти, діяти, задовольнятися насущним. А щоб втримати людство в такому стані, потрібно пильно наглядати за тим, щоб усі підкорялися загальним правилам, за допомогою яких і досягається максимум щастя.

Таке насильство й контроль з метою й в ім'я щастя стануть об'єктом сатири в сюжетній колізії антиутопій. Антиутопісти створюють прекрасні пародії на насильницький світ контрольованого людства, який далеко не привабливий: світ деспотії, насильства, жорстокості. У ньому “ніколи не припиняється шпигунство, зрадництво, арешти, тортури, страсти, зникнення. Це буде світ терору в такій же мірі, як світ тріумфу. Чим могутніша буде партія, тим вона буде нетерпимішою; чим слабший опір, тим суворіший деспотизм” [2, 399].

Таке потворне, деспотичне майбутнє, де терор стане нормою життя, лякає антиутопістів. Ідея абсолютної влади, безмежного її шанування, пропагована утопістами як благо, в антиутопістів переростає в тріумф тоталітаризму. У кожній антиутопії влада придушує, тримає в покорі й страхові своїх підлеглих, вони стають її інертним витвором. Основна функція системи – укріпити владу, придушити особистісні прояви. Звідси невспушчий нагляд, контроль навіть за думками громадян, що дає можливість викоринити в державі найменші прояви інакомислення, відхилення від існуючих норм поведінки. Головне – переконати всіх у непогрішності системи.

Таким чином, в антиутопіях зображені суспільства, де всезагальна підозрюваність, поліцейський контроль, донос, виказ стають нормою життя. Взаємна недовіра, напруженість панують у змодельованих тоталітарних державах, де в ранг вищої добродетності ставиться стеження й донос один на одного.

І як же придушується інакомислення, громадська непокора? У таких тоталітарних суспільствах широко застосовується фізичне насильство, знищуються не тільки окремі особи, а навіть маси. Наприклад, у “Чудовому новому

світі” О. Гакслі описано, як “Поклали вісімсот прихильників простого життя на Голдерс-Грін – скопили кулеметами” [3, 57], “Потім влаштували Мор книголюбів: переморили гірчичним газом у читальні Британського музею дві тисячі чоловік” [3, 57]. Такою ціною був досягнутий “світовий рай” покірної стабільності зі споживанням хімічної їжі, кастовою соціальністю. І все це закріплювалося ефектними методами ектогенезу, формуванням рефлексів і гіпнопедією.

Утопія й антиутопія відрізняються між собою **характером зображення державного устрою**: утопісти заворожують читача побудовою і логікою дій чудово працюючої державної машини, їх концепція ідеальної держави оманливо бездоганна; антиутопія ж побудована на запереченні такої держави й націлена на змалювання тієї непоправної шкоди, яку вона несе з собою людині.

Крім того, хоч як утопісти не намагаються ошляхетнити механізм державного функціонування, вони не можуть зняти його основної функції – гноблення й примусу. І якщо Т. Мор із захопленням описує в “Утопії” уявну ідеальну республіку, то антиутопісти показують зворотню сторону цього ідеалу. В О. Гакслі Світова Держава, а в Є. Замятіна Єдина Держава – це тоталітарні соціальні структури. Ці автори своїми творами передбачили загрозу тоталітарної неволеженості. Як відомо, тоталітаризм проходить декілька стадій розвитку. Починається він із військового насильства. У романі “Чудовий новий світ” таким першим етапом була дев'ятилітня війна, після якої наступив великий економічний занепад. У цей час ще існувала громадянська непокора, велася боротьба за повернення до природи, до культури, але прихильників простого життя знищували кулеметами. У романі “Ми” Є. Замятіна першим етапом нового життя стала Велика Двохсотлітня Війна між містом і селом. Було встановлено стабільну Єдину Державу, а в “Чудовому новому світі” О. Гакслі – Світову Державу, головними чинниками яких стали, по-перше, диктаторське правління (в Є. Замятіна лідером став Благодійник, в О. Гакслі – Форд); по-друге, усепоглинаюча керівна ідеологія; по-третє, добре налагоджений механізм пропаганди (в О. Гакслі вводиться навіть метод, за яким від самого народження під час сну за допомогою репродуктора таємничий голос пропагандно-педагогічно нав'язує дитині такі ідеї, які вигідні державі, формує рабську свідомість і психологію на все життя; у Є. Замятіна дітей виховує Дитячовиховний Завод за системою Тейлора, який

формує їх так, що з них виростають не особистості, а “нумери”); по-четверте, могутня організація (в О. Гакслі – Мустафа Монд і згуртовані навколо нього фанатики, в Є. Замятіна – Бюро Охоронців, які не допускають “підривної” діяльності); по-п’яте, постійне насильство (у романах обидвох письменників знищується все, що хоча б незначною мірою відхиляється від норми). Таким чином, щоб тримати в покорі, в страхові народ, держава винаходила певні форми примусу, які базувалися на страхітливій жорстокості.

Крім того, щоб управляти свідомістю людей, потрібна могутня **ідеологічна машина**. Це розуміли й утопісти, покладаючи великі надії на ідеологію у формуванні ідеального суспільства, й антиутопісти, надаючи їй провідне значення у зміцненні тоталітарної, деспотичної системи. Усі ідеологічні заходи спрямовувалися на те, щоб прищепити громадянам держави непохитну віру в установленний режим, створити культ влади.

Важливим ідеологічним знаряддям, що впливає на психологію маси, і в утопіях, і в антиутопіях є **ритуали й обряди**. Вони служать меті – закріпити у свідомості людей істинність, навіть священність нав’язаних принципів життя. В утопіях описуються своєрідні свята, ритуальні обряди прославлення держави й верховного правителя. Щоб закріпити обожнювання панівної влади, усе робиться яскраво, ефектно, вражаюче. В антиутопії ритуали показані як засіб одурманення народу. Вони відволікають його від інших важливих проблем, залучають до вигідних владі державних процесів, насправді ж тільки створюють видимість співучасті народу в урядових і суспільних справах. Зокрема, до вершин соціальної сатири піднімається Є. Замятін в гостроіронічному змалюванні Дня Єдиноголосування. Сорок восьмий раз зібралися громадяни Єдиної держави, щоб знову вибрати своїм керманічем Благодійника, “мудрого Павука”, який зв’язав усіх своєю павутиною по руках і ногах. На очах читача відбувається цинічна комедія: мільйони “номерів” уже вкотре беззаперечно піднімають свої руки “за”, слухняно виконуючи волю Благодійника і його “оберігачів”. Але раптом свято затьмарене “деяким змішанням, викликаним ворогами щастя, котрі тим самим, звичайно, позбавили себе права стати цеглинами оновленого вчора фундаменту Єдиної Держави. Всякому ясно, що прийняти в рахунок їх голоси було би так само безглуздо, як прийняти за частину чудової, героїчної симфонії – кашель випадково присутніх у концертному залі хворих...” [1, 99].

Нагадає День Єдиноголосування і памфлетне зображення Дня Форда в романі О. Гакслі. Це свято єднання, на якому дванадцять “плюсовиків” зливаються в єдине ціле за допомогою таємничого голосу, який безперервно повторює: “О Форд, Форд, Форд”. Цей володар перетворюється для них на божество, не дарма громадяни клянуться його іменем.

Отже, в антиутопійних романах такі ідеологічні свята отримують надзвичайну вагу. Ритуальність цементує колектив, згуртовує натовп, робить нерозривним, міфічно-могутнім “ми”. Перед читачем постає картина розчинення одиниці в масі, яка також залежна й підкорена грандіозністю дійства.

Ідеологія – важливий фактор закріплення могутності тоталітарної системи. У тоталітарній державі соціальне суспільство виховується на оптимістичній ідеології, яка затушовує недоліки системи і, навпаки, фетишизує успіхи. Безправ’я трудового народу навіть не усвідомлюється, оскільки вміло працює ідеологічна машина навіювання й одурманення свідомості людини. І ось результат її функціонування – бездуховне, стадне, нівельоване суспільство. Основою ідеології державної системи є квієтизм, тобто людина виховується пасивна, не здатна навіть на незначний прояв опору. Держава добивається регуляції почуттів і думок своїх громадян.

Зацікавлює й підхід утопістів і антиутопістів до **мистецтва, культури**. І ті й інші вбачають у них лише практичну користь для людства. Утилітарний підхід утопістів до духовної сфери антиутопістами гіперболізується, і вони доходять єдиного висновку: мистецтво майбутнього змізерніє, зпримітивізується, а в остаточному результаті зникне через свою непрезентабельність, непрактичність. Тому в романі Олдоса Гакслі в досконалому майбутньому викорінюється культура, усі досягнення минулого: закриваються музеї, знищуються історичні пам’ятники, викидаються книги, які були випущені до 150 року Ери Форда, а в читальному залі Британського музею було отруєно гірчичним газом понад дві тисячі людей.

Замість високого мистецтва пропонуються механізовані моделі сурогату: автоматизована музика, роботизовані дійства. Так, у “Чудовому новому світі” культура зводиться до “емоційної інженерії” (згадаймо відчувальний фільм з приголомшливими дотиковими ефектами). Масова культура доводиться до абсурду, до консистенції мізерного мінімуму знань. У тоталітарній державі творча ініціатива людини притуплюється – звідси й спад розвитку культури.

**МОДЕЛЬ МАЙБУТНЬОГО В “ЧУДОВОМУ НОВОМУ СВІТІ”
ОЛДОСА ГАКСЛІ ТА СВІТОВИХ АНТИУТОПІЯХ**

Крім того, у тоталітарному суспільстві мистецтво служить режиму, воно слухняне й оспівує насильство.

Згодом антиутопісти доводитимуть, що мораль буває різною. Вони переконуватимуть, що відмовлятися від своїх дітей, поступово вбивати електрошоком тих, хто відрізняється від стандарту, сексуально належати всім і кожному може бути не аморальним, а високоморальним – усе залежить від того, які моральні принципи беруться за основу. У технізованому суспільстві значно трансформується традиційна мораль. Антиутопісти створили своєрідні пародії на утопійні ілюзії любові, сім’ї, шлюбу, щастя, народження і виховання дітей.

Таким чином, антиутопісти демонструють, як людина поступово втрачає здатність творити й врешті-решт трансформується в інертну істоту. Пасивна, з цілковитою відсутністю волі й бажання до життя, боротьби, перемоги – така людина майбутнього. Усі антиутопії проймає біль за людину, страх за її майбутнє, наскрізний мотив кожної з них – приреченість людства.

Трансформування свідомості – суттєвий факт у формуванні нової людини. Антиутопістів лякає, що людство дійде до такого рівня розвитку, коли буде можливий масовий вплив на уми. Керована психіка – чудовий засіб зміцнення тоталітарних режимів. Фантасти витончено малюють надунікальну телетехніку, супертехнічно вдосконалену пресу, які служать цілеспрямованій меті – формуванню підневільної соціальної свідомості. У “Чудовому новому світі” О. Гакслі описує, як засобом гіпнопедії ще в дитинстві закладається кодова система поведінки й життя.

Воля людей постійно притуплюється,

самостійне судження нівелюється послідовним здійсненням маніпуляцій із колективною свідомістю. Підкоряючись масовому психозу, людина міркує, як усі. Дж. Орвелл влучно визначив зміст підкорення умів – це “стирання особистості” [2, 344].

Антиутопісти з гіркотою відзначають, що людина трансформується не тільки фізично, але й біологічно, повністю регулюється не лише психіка персони, але й її свідомість.

Висновок. Отже, в уявленні О. Гакслі чітко окреслились контури майбутнього. Основні його риси:

- тоталітарна система;
- авторитарний режим;
- лицемірна ідеологія;
- насильницька однодумність;
- беззаконня;
- страх, який стає внутрішньою сутністю людей;
- перетворення людини в гвинтик страшної тоталітарної машини;
- антиісторизм, перекроювання минулого й відмова від нього;
- бездуховність суспільства.

1. *Замятин Е.И. Мы / Е.И. Замятин // Избранные произведения: В 2-х т. – М.: Худ. лит., 1990. – Т. 2. – С. 3 – 155.*

2. *Оруэлл Дж. “1984” / Дж. Оруэлл // Чертово колесо. Сб. научн. фантастики: В 2-х т. – М.: Радуга. – 1992. – Т. 1. – С. 201 – 431.*

3. *Хаксли О.О дивный новый мир / О. Хаксли // Чертово колесо. Сб. научн. фантастики: В 2-х т. – М.: Радуга, 1992. – Т. 1. – С. 21 – 200.*

4. *Talmon j.L. Utopianism and Politics / Talmon j.L. – In.: kateb g(red) Utopia. New jork, 1971.*

Стаття надійшла до редакції 16.11.2015

“Можеш допомогти людині – допоможи, не можеш допомогти – помолися, не умієш молитися – подумай про людину добре! І це вже буде допомога, тому що світлі думки – це теж зброя”.

Східна мудрість

“Чудеса там, де в них вірять, і чим більше в них вірять, тим частіше вони трапляються”.

*Дені Дідро
французький філософ*

